

ŠARLATÁN: IVAN A JOSEF TROJANOVÉ V PORTRÉTU ROZPORUPLNÉ OSOBNOSTI LÉČITELE JOSEFA MIKOLÁŠKA

25. 8. 2020, AVmania.cz – autor: Marek Čech

Film režisérky Agnieszky Holland kvůli větší dramatičnosti rozmlžuje hranici mezi realitou a fikcí. Řemeslným zpracováním pak přeskakuje standardy domácí kinematografie a naplňuje té evropské. Po filmu Havel, který pro potřeby příběhu o přerodu bohémského umělce a disidenta ve státníka pracoval s poměrně velkou dávkou autorské licence, nedbající tolik na historickou přesnost, přichází do kin další titul s biografickým základem.

Aura tajemství

Jeho tvůrci měli oproti portrétu Václava Havla tu výhodu, že hlavní postavu, léčítele a bylinkáře Jana Mikoláška a jeho příběh zná jen pár zasvěcených, takže u něho mohli pracovat s mnohem větší mírou fabulace. On ostatně samotný život Jana Mikoláška (1889–1973) je opředen mnoha historkami, u nichž se jen obtížně dohledává, zda opravdu proběhly tak jak je Mikolášek popsal ve svých pamětech z roku 1954, které ale vyšly ve zredukované podobě až v roce 1991.

Opravdu se Mikolášek procházel po zámeckých zahradách na Konopišti s arcivévodou Ferdinandem d'Este? Jezdil autem za protektorem K. H. Frankem? Uzdravil Hitlerova tajemníka Bormanna? Léčil britského krále Jiřího VI., který mu poslal svůj vzorek moči?

Více světla do Mikoláškovy životopisu se pokusil vnést jeho prasynovec Martin Šulc, který spolu se svou ženou Ivanou na začátku letošního srpna vydal knihu Životní příběh Jana Mikoláška – Pravda o slavném českém léčiteli. Právě ta posloužila jako námět k filmu Šarlatán, k němuž napsal scénář Marek Epstein (Václav, Ve stínu) a natočila ho slavná polská režisérka Agnieszka Holland (Evropa, Evropa, Úplné zatmění, Hořící keř), která má k České republice nejen díky svým studiím na FAMU velmi blízký vztah.

Film, vzniklý v koprodukcí Česka, Slovenska a Polska, byl ve světové premiéře uveden na Berlinale a na konci března měla být jeho domácí premiéra. Ta se kvůli koronavirové krizi nakonec opozdila o pět měsíců, čekání se ale určitě vyplatilo, protože Agnieszka Holland se podařilo natočit snímek, který vypadá a splňuje parametry evropské podívané.

To, že mnoho věcí a událostí z Mikoláškovy života je zahaleno rouškou tajemství, která dává prostor k vytváření mýtů, hraje přitom tvůrcům na jedné straně do karet, na té druhé si diváci mohou říci, že těch nezodpovězených otázek kolem jeho osoby zůstává i po zhlédnutí snímku poměrně hodně.

Pod ochranou Antonína Zápotockého

Aura tajemství ale k jeho biografii patří a scénář s ní vědomě pracuje, stejně jako s tím, že byl Mikolášek rozporuplnou osobností. Na jedné straně lidem, kteří za ním přicházeli, pomáhal a leckdy jim i platil náklady na léčbu, ale současně se k nim dost často choval neurvale. Zda to bylo tím, že těch lidí bylo opravdu hodně a jemu ujížděly nervy, nebo si tak řešil své vnitřní demony, na to film neposkytuje úplně jednoznačnou odpověď. Mikoláška ukazuje jako komplikovaného člověka. Dobrosrdečného lidumila, který svůj dar považoval za své poslání, a současně arogantního, sebestředného a v osobních vztazích krutého jedince, schopného zrady. Sympatie a nesympatie k němu se v průběhu vyprávění přelévají a scénář z této ambivalence, kterou jeho osoba vzbuzuje, těží.

A to i v politické rovině, kdy vidíme, jak je konformně schopen proplouvat všemi režimy, z nichž až v tom komunistickém doplatí na závist, kterou vzbuzoval jeho okázalý způsob života. Mikolášek se svým soukromým podnikáním byl v letech 1948–1957 pod ochranou Antonína Zápotockého, nejprve předsedy vlády a potom prezidenta. Zápotocký si z koncentračního tábora přivezl ošklivou sněť v noze, díky níž mu hrozila její amputace, ale Mikolášek mu nohu uzdravil.

Stírání hranice mezi realitou a fikcí

Po Zápotockého smrti, již film začíná, si ale komunistická moc na něho došlápla a on byl v lednu roku 1959 ve vykonstruovaném procesu odsouzen k odnětí majetku a zákazu činnosti, kterou prováděl. Tisk ho podrobil diskreditační kampani a on byl za daňové podvody při prodeji balíčků s bylinami a zatajování příjmů odsouzen ke třem letům vězení.

A zde opět nastupuje ve filmu autorská licence, kdy se ekonomický charakter jeho obvinění propojuje s fiktivním politickým, že měl přispět k otravě dvou funkcionářů komunistické strany. To pro zvýraznění příběhu o tom, jak se z výsluní a přízně mocných dostat úplně na dno.

Film hranici mezi realitou a fikcí kvůli větší dramatickosti stírá nebo rozmlžuje, tak aby vynikl Mikoláškův příběh na pozadí dějin dvacátého století, od první světové války až po jeho uvěznění na konci padesátých let. Výsledky, vedené vyšetřovatelem (Miroslav Hanuš), i rozhovory s obhájcem (Jiří Černý), nás vrací do doby jeho mládí, kdy jako syn rokycanského zahradníka rozpoznal, že má zázračné nadání poté, co směsí bylin zachránil své sestře nohu před amputací.

Rozporuplná osobnost

Retrospektivní, epizodická struktura vyprávění, přeskakující mezi dvacátými až padesátými léty, sice přispívá k fragmentárnosti výsledného celku a nedotažení nebo nedopovězení některých nařknutých linií a motivů (Mikoláškovu manželství), ale současně tato struktura umožňuje lépe podat rozpolcenost hlavní postavy a umožnit nám jako divákům si k ní přehodnocovat stanoviska na základě jejího jednání.

Třeba to, že jako člověk hluboce věřící, který měl v zahradě své jenštejské vily soukromou kapli s bronzovou sochou Krista, k níž se chodil modlit, v mládí odmítal chodit do kostela. Na vojně během první světové války působil jako člen popravní čety. Novorozená kořata, která mohl milosrdněji utopit, v návalu nekontrolovaného a nemotivovaného vzteku brutálně umlátit.

Z těchto střípků, které kontrastují s jeho snahou pomáhat lidem, scénář staví mozaiku jeho nejednoznačné osobnosti. Válečné trauma, postupně probuzená a objevená homosexuální orientace a mnoho dalšího později nachází svůj odraz v jeho pocitech bezmoci, osamělosti nebo žárlivosti.

Ivan Trojan, který Mikoláška ztvárňuje, všechnu tuto rozporuplnost jeho osobnosti, umí ve svém výkonu odstínit. Vidíme povýšeneckého, sobeckého, neústupného, sebestředného a upjatého muže, který se málokdy usmívá a za jehož jistým stoicismem se skrývají vnitřní démoni, kteří jim zmítají. Ti, způsobují, že neumí přijmout sebe sama i to, jak netoleruje nedokonalost.

V mladém věku ho hraje Trojanův devatenáctiletý syn Josef a od režisérky bylo jeho obsazení dobrou castingovou volbou, protože genetika v případě Josefa přirozeně odvádí tu hereckou práci, která by jinak spočívala v připodobňování se k výrazu, intonaci nebo gestům jeho otce.

Dobře vybrán byl i představitel Mikoláškovu asistenta Františka Palka Slovák Juraj Loj, který empaticky vyvažuje jeho prchlivou povahu. A to jako loajální spolupracovník i vášnivý a živelný milenec, který funguje v milostném vztahu jako protipól svého morousovitěho partnera a šéfa.

Svícení a tónování obrazu

Film je na kontrastech hodně postaven, těch osobnostních i vizuálních. Kameraman Martin Štrba odvádí skvělou práci ve způsobu a intenzitě nasvícení scény, kompozici záběrů, které často snímá přes okna, skla nebo mříže cely a také v tom, jak od sebe dovede obrazovým tónováním odlišit jednotlivá období, aniž by diváci k orientaci mezi nimi potřebovali titulky s letopočty.

Scény diagnostikování nemocí ze vzorku moči, které Mikolášek provádí a jež jsou snímány proti slunečnímu světlu, ukazují tuto činnost jako druh magického zázraku poznávání, včetně toho že za pomoci CGI průletů poznáváme dobrodružný mikrosvět, odehrávající se v těchto lahvičkách s močí.

Tvůrci přitom nijak nezpochybnují Mikoláškův jasnozřivý dar, na základě něhož po diagnóze v podobě pozorování vzorku moči stanovuje bylinnou léčbu. Název Šarlatán je tak odvozen spíš od toho, jak na něj nahlíží dobový komunistický tisk. V Mikoláškovu nevidí autoři filmu podvodníka ani obchodníka s lidskou vírou v uzdravení, ale složitou osobnost, platící díky běhu dějin za své výjimečné schopnosti.

Muži, který léčil běžné pacienty i prominenty, nebyl odborně vzdělán a diagnostikování z moči se naučil od bylinářky Mühlbacherové (Jaroslava Pokorná), dle jeho vlastních slov prošlo rukama pět milionů lidí. Agnieszka Holland se scenáristou Markem Epsteinem nám ho představují ve filmu, který jeho osobnosti ponechává tajemství, ale současně ji ukazuje ve vší její rozpornosti, kterou umí tak dobře odstínit Ivan Trojan v titulní roli.

Po řemeslné stránce jde o počín, který převyšuje standardy české kinematografie a naplňuje ty evropské. Kamera se způsobem svícení a tónování obrazu, herecké výkony, výprava a to vše zastřešené precizním režijním vedením Agnieszky Holland se setkává s biografickým příběhem, který si zasloužil své filmové zpracování a jehož tvůrci při jeho realizaci odvedli dobrou práci.

Plusy

- Kamera se způsobem svícení a tónování obrazu, herecké výkony, výprava a to vše zastřešené precizním režijním vedením Agnieszky Holland.

Minusy

- Retrospektivní struktura vyprávění sice přispívá k fragmentárnosti výsledného celku, ale současně tato struktura umožňuje lépe podat rozpolcenost hlavní postavy.

Zdroj: <https://avmania.zive.cz/sarlatan-ivan-a-josef-trojanove-v-portretu-rozporuplne-osobnosti-lecitele-josefa-mikolaska-recenze-filmu>